

JAROSLAV
ČECHURA

NEKLIDNÉ STOLETÍ
TŘEBOŇSKO
V PROMĚNÁCH
VÁLEČNÉHO VĚKU
(1590–1710)

KAROLINUM

Neklidné století

Třeboňsko v proměnách válečného věku
(1590–1710)

Jaroslav Čechura

Recenzovali:

PhDr. Vladimír Jakub Mrvík, Ph.D.

Mgr. Veronika Stachurová Kucrová, Ph.D.

Na obálce schwarzenberský znak (SOA Třeboň, oddělení Třeboň, Vs Třeboň,
sign. IA Nro. 2, mapa č. 3, inv. č. 3, Plán města Třeboně, [1699])

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

Praha 2021

Redakce Kristýna Boháčová

Překlad shrnutí Philip Jones

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2021

© Jaroslav Čechura, 2021

ISBN 978-80-246-4730-2

ISBN 978-80-246-4799-9 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Dějinné zlomy vždycky odnesou slušní nevinní lidé.

Vladimír Körner

*Mimo nepřetržitého loupení ze strany vojska se nedělo v dubnu roku 1620
na poli válečném v jižních Čechách nic neobyčejného.*

Josef Pospíšil, Třeboňsko za českého povstání

Historie naší země je historií averze k jakékoli vrchnosti.

Pavel Rychetský

My nejsme lůza, my jsme lid!

Karel Sabina, Braniboři v Čechách

OBSAH

Úvodem	11
<hr/>	
1. kapitola	
Třeboňsko v 17. století: jeden hospodářský a kulturní prostor	13
1.1 Základní charakteristika oblasti	13
1.2 Strategie bádání o třeboňském venkovu	17
1.3 Člověčenství = Leibeigenschaft = homagium	23
<hr/>	
2. kapitola	
Tři dějství z ničení Třeboňska v první polovině 17. století	26
2.1 Úvod	26
2.2 Třeboňská pevnost (1610–1650)	27
2.3 Pasovští na Třeboňsku (1610–1611)	39
2.4 Stavovské i císařské vojsko: pohroma pro Třeboň, Soběslav a okolí (1618–1622)	46
2.5 Třeboňsko za třicetileté války	65
<hr/>	
3. kapitola	
Sedláci dvou Petrů: z Rožmberka a ze Švamberka	79
3.1 Sedláci Petra Voka shora a zdola	79
3.2 Selky-vdovy	88
3.3 Zběhlí a neúspěšní hospodáři	93
3.4 Hmotná úroveň třeboňských sedláků kolem roku 1600	97
3.5 Osm pustých gruntů ve Štěpánovicích – poustky rožmbersko-švamberské epochy	102
3.6 Robotní povinnosti na třeboňském panství v předbělohorském období	106
3.7 Námezdní práce rožmbersko-švamberské epochy (do roku 1620)	113
3.7.1 Dvůr Švamberk a námezdní práce	126
3.8 Schodky – nedoplatky – dluhy – půjčky	130
<hr/>	
4. kapitola	
Zkáza! Zkáza! Zkáza! (Třeboňsko 1618–1660)	134
4.1 Procházka po třeboňském panství v roce 1636	134
4.2 Na křižovatce: kdo bude hospodařit, a kdo nikoli	140
4.2.1 Vzepření a odpor	142
4.2.2 Zběhnutí a jeho motivace	145

4.3	Aktivní vrchnost?	147
4.4	Robotní povinnosti na třeboňském panství v zástavní době (1625–1660)	151
4.5	Námezdní práce v zástavní době (1625–1660)	155
4.5.1	Obilí – strategická surovina	160
4.6	Vznik „dluhové společnosti“ v jižních Čechách	169
4.6.1	Nesplácený úrok v roce 1620 (v širší perspektivě 1626–1659)	169
4.6.2	Berně či kontribuce – požadavky státu a třeboňská realita	176
4.6.3	Půjčky poddaným a jejich dluhy (1626–1659)	179

5. kapitola

	Sedláci za prvních Schwarzenberků	185
5.1	Počátky Schwarzenberků na Třeboňsku (1661–1681)	185
5.2	Aktivní vrchnost: kdo musí a kdo nesmí hospodařit	193
5.3	Odsazení hospodáři	198
5.4	Panské investice do rustikálu	204
5.5	Úroky, termíny, formy splácení	212
5.5.1	Svatohavelský termín na sv. Havla?	212
5.5.2	Činže, renta, úrok v letech 1661–1710	219
5.5.3	Čím se platilo o sv. Havlu?	222
5.6	Stát vykořisťovatelem (nejen) třeboňských sedláků?	229
5.7	Robotní povinnosti na třeboňském panství v letech 1660–1720	237
5.8	Námezdní práce v režijních hospodářstvích po roce 1660	244
5.9	Půjčky, dluhy, komerční aktivity	248

6. Kapitola

	Sociální praktiky třeboňských sedláků v druhé polovině 17. století	256
6.1	Dějiny zdola: Tomáš Kabourek alias Studnička	256
6.2	Zběhlí hospodáři	261
6.3	(Dočasně) neženatí hospodáři	273
6.4	Selky-vdovy a samostatně hospodařící ženy	285
6.5	Hospodáři ve spolku: známá neznámá praktika	296
6.6	Sedláci, kteří nechtěli hospodařit	299
6.7	Špatní hospodáři	304
6.8	Nečekaná úmrtí – konec hospodaření	317
6.9	Směny (frejmarky) gruntů	326
6.10	Sedlák-zaměstnavatel	333
6.10.1	Skladba požitků sedlákem-zaměstnavatelem	338
6.11	K migraci na Třeboňsku	344
6.11.1	„Do Moravy!“	346
6.11.2	K sociálnímu profilu migrujících děveček a čeledínů	351
6.12	Egodokumenty – cesta k individu u jihočeského sedláka	359

Závěr	366
<hr/>	
Exkurz: Archivy, prameny, heuristika	372
Pozemkové knihy	373
Jiterní půda, jiterní knihy	375
Poddanské soupisy	376
Matriky	377
Stavění sirotků, populační seznamy	378
Výhosty a zhosty	379
Egodokumenty	380
Účetní materiál	381
Urbáře, urbáriální rejstříky	383
Dluhy, půjčky, nedoplatky	383
Robotní seznamy	385
Prameny k živelním pohromám	386
Dokumentace k vojenským aktivitám	387
<hr/>	
Summary	389
Seznam pramenů a literatury	391

ÚVODEM

Venkovské obyvatelstvo nepatří v posledních desetiletích k významnějším tématům české historiografie. Výjimku snad tvoří demografická studia a práce z oblasti historické kriminality. Kniha, kterou jste právě otevřeli, má ambici tuto mezeru zaplnit. Jejím cílem je zachycení proměn na jihočeském venkově, zejména na někdejší rožmberském a schwarzenberském panství Třeboň v letech 1590–1710. Období 17. století přineslo pro venkovské obyvatelstvo řadu závažných změn, v nemalé míře negativních. Nevyvolala je přitom jen třicetiletá válka a odraz vzdálených bojišť na českém jihu.

Studium sociálních poměrů tamního venkova prozrazuje, jaká byla situace poddaných na počátku 17. století, kdy vrcholila konjunktura předcházejícího dlouhého věku. Zároveň sleduje i následnou etapu spojenou s množstvím destrukcí všeho druhu, jež začaly již v letech 1618–1619. Většina vesnic Třeboňska byla vypálena, uvolnily se poddanské vztahy, zesílila migrace. Mnohým venkovanům se nechtělo obnovovat zničené majetky svoje, svých předků či příbuzných. Podrobně je možné postihnout, jak probíhala poválečná stabilizace poměrů stejně jako návrat jistých konjunkturních momentů, které znamenaly nový rozvoj venkovského, převážně agrárně orientovaného obyvatelstva.

Monografie není koncipována výrazně strukturalisticky. Zabývá se totiž především osudy jednotlivých konkrétních lidí, kteří měli v nejednom případě velmi osobité životní příběhy. Venkovští poddaní přestávali tvořit homogenní, ač diferencovanou strukturu, pro niž se kdysi hodilo poněkud archaické označení „stav“. Převažoval a vlastně dodnes v pohledu na ně dominuje pohled zdůrazňující, že obyvatelstvo při svém jednání mohlo být zastoupeno nanejvýš venkovskou obcí. Když se přiblížíme k aktérům historických příběhů, jejichž životy byly více, nebo méně spojeny s venkovským prostředím, můžeme poznat jejich jednání daleko realističtěji, bez nánosů představ všeho druhu. Nánosů, kterými je český (i moravský) venkov dodnes silně interpretačně ovlivněn, stejně jako silně zatížen.

Každodenní život poddaných či venkovanů nebyl těsně vázán na jednání vrchnosti. Výrazněji tu působily vlivy přírodní, agrární cyklus, ale také individuální schopnosti (případně ochota či neochota) jednotlivců vyrovnat se s těžkou zemědělskou prací. Důležitou roli sehrávaly rovněž venkovské obce. Cesta od nich však vede k jednotlivcům, kteří na pomyslném jevišti vlastní

každodennosti začínali hrát stále svébytnější role. Může nás překvapit, že ve druhé polovině 17. století bylo velké množství držitelů gruntů špatnými hospodáři. V nejednom případě se přitom jednalo o syny předchozích hospodářů. Jak se mohlo stát, že syn sedláka, který úspěšně hospodařil čtyři dekády, neuměl orat? I na takové otázky hledám odpovědi. Velmi důležitou roli hrály také ženy. Ty se již neschovávaly za své manžely, otce či jiné příbuzné, ale stále více vystupovaly samostatně. Totéž platilo o vdovách a jejich případných samostatných aktivitách.

Ač nemáme vždy konkrétní doklady o hospodářských či komerčních aktivitách jednotlivců, jen z množství prodaného obilí a jeho ceny lze usuzovat, že část sedláků mohla disponovat nemalými finančními částkami. Je otázkou, jak s nimi naložili. Nikde přece není řečeno, že model racionálního „domácího“ hospodaření, jak jej známe pro český venkov a jeho selská hospodářství od 19. století, musel platit v tradiční společnosti. Spíše se zdá, že k jeho prosazení vedla dlouhá cesta. K neproduktivním vydáním patřila v první třetině 18. století vedle výdajů za pivo a pálenku také útrata za tabák. Tyto výdaje překračovaly výši odvedeného úroku čili pozemkové renty...

K dispozici jsou neobyčejně cenné soubory pramenů zejména jihočeských archivů, které se dosud k poznání naznačených otázek využívaly jen málo. Pomáhají rozbít celou řadu představ a klišé, s nimiž se spojuje život na venkově před třicetiletou válkou, v jejím průběhu, ale i v dekáдах následujících, označovaných často jako doba temna.

+++

Tato práce vznikla při dlouhodobém studiu v třeboňském archivu. A to nejen v Třeboni samotné, ale neméně v jeho pobočce na zámku v Českém Krumlově. Moje poděkování patří Václavu Ramešovi, řediteli archivu, neméně potom jeho dalším vstřícným kolegům. Z nich jmenuji Alenu Kabelovou, Veroniku Čočkovou, Marii Kalátovou, Jakuba Kaiseršata, Aleše Františka Plávka a Jindřicha Hospasku. Za účinnou pomoc s finalizací rukopisu jsem zavázán díky Milaně Čechurové. Za zpracování rukopisu v Nakladatelství Karolinum velice děkuji Kristýně Boháčové.

1. KAPITOLA

TŘEBOŇSKO V 17. STOLETÍ: JEDEN HOSPODÁŘSKÝ A KULTURNÍ PROSTOR

1.1 ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA OBLASTI

„Aprilis 3., ve středu po neděli Květné, Jeho Milost pán Krumlovu dal odpuštění a Hod velikonoční (7. dubna) na Třeboni slavil. A tak z Krumlova pěkně, jako by zase přijet měl, jakž říkají, se vykradl. Nebo bez velikého pláče a kvílení věrných poddaných a lidí potřebných, kteréž rovněž co otec živit, nebyl by vyjet moci ráčil.“¹ Psal se rok 1602 a Petr Vok z Rožmberka učinil z Třeboně svoji rezidenci. Tamní zámek, město i okolí se staly jedním z významných center tehdejšího českého státu. Se všemi klady a posléze i zápory. Pohled do rožmberského „věčného“ urbáře ze sedmdesátých let 14. století přináší poměrně skromný výchozí pohled na panství: město Třeboň a třináct k němu náležejících vsí spadalo pod menší majetky jihočeských velmožů.² Současně však Třeboňsko patřilo spolu s panstvími Český Krumlov, Nové Hrady a Rožmberk k jádru dominia. Strategická poloha „hlavního města“ poprvé vynikla na počátku husitské revoluce.³ Do roku 1493 se teritoriální rozsah panství více než ztrojnásobil – tvořilo je 42 lokalit.

Počet lokalit třeboňského panství v letech 1550–1696

1550	cca 60 lokalit
1600	cca 70 lokalit + 2 města + 3 městečka
1650	59 lokalit + 3 města + 3 městečka
1696 ⁴	54 lokalit + 3 města + 3 městečka

- 1 Jaroslav Pánek, Václav Březan (ed.), *Životy posledních Rožmberků, II*, Praha 1985, s. 562 (dále cit. *Životy II*).
- 2 Josef Truhlář (ed.), *Urbář zboží rožmberského z roku 1379*, Praha 1880, s. 54–56; srv. Jaroslav Čechura, *Rožmberský urbář – téma věčně zelené*, in: Martin Nodl, Petr Sommer, Eva Doležalová (edd.), *Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám*, Praha 2004, s. 223–230.
- 3 Rostislav Nový (ed.), *Prameny k dějinám Táborska 1412–1424 (= Fontes historiam districtus Tabor Bohemiae annorum 1412–1424 illustrantes) I*, in: *Táborský archiv. Sborník okresního archivu v Táboře 2*, 1989, s. 67–120.
- 4 Vs Třeboň, rkp. 88 (stará sign. I A 6 G beta N. 3 p).

Uvedené počty lokalit zahrnují jak celé vsi, tak jejich části. Zejména v několika vesnicích v blízkosti Českých Budějovic (Doudleby, Stropnice, Branšovice aj.) se nacházelo vždy jen několik třeboňských poddaných.⁵ Relativně stabilní počet lokalit panství od poloviny 16. století kontrastoval s nárůstem počtu obyvatel panství.

Počet osedlých třeboňského panství v letech 1550–1696

1550	1300 osedlých
1600	1600 osedlých
1654	1067 osedlých (+ 313 pustých gruntů)
1679	1342 osedlých

Počet obyvatel třeboňského panství v letech 1600–1749

1600	8–10 000 obyvatel
1651	5138 obyvatel ⁶
1700	9953 obyvatel
1717	12 099 obyvatel
1735	12 708 obyvatel
1749	12 703 obyvatel

Jak počet osedlých (tedy zde hospodářů), tak počet obyvatel prošel v průběhu 17. století poměrně dynamickými proměnami. Pokles obyvatel v průběhu třicetileté války byl vyrovnán na přelomu 17. a 18. století. Tuto skutečnost ale nelze přeceňovat. Je totiž nezbytné přičíst k údaji o populaci na panství také osoby žijící v třeboňském klášteře.

Souhrnné označení Třeboňsko tedy zahrnuje několik relativně samostatných statků. Vedle uvedeného šlechtického panství sem patřil klášter třeboňských augustiniánů založený rožmberskými bratry Petrem, Oldřichem a Janem v roce 1367. Původní donaci tvořila necelá desítka vsí a jejich menších dílů.⁷ Urbář obnoveného kláštera z roku 1631 obsahuje údaje k 24 lokalitám, přičemž jejich počet je nadsazen. O řadu vsí se dělil klášter s panstvím (např.

5 K rozsahu panství Pavel Pumpr, *Beneficia a patronát v barokních Čechách. Na příkladu třeboňského panství na přelomu 17. a 18. století*, Brno 2010; jeho čísla zde přejímám.

6 Bez dětí do 7 let. Viz Zdeňka Kokošková, Helena Sedláčková, Magda Zahradníková (ed.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Bechyňsko 2*, Praha 1997 (dále *Bechyňsko*).

7 Adolf Ludvík Krejčík (ed.), *Urbář z roku 1378 a účty kláštera třeboňského z let 1367–1407*, Praha 1949; Jaroslav Kadlec, *Klášter augustiniánských kanovníků v Třeboni*, Praha 2004.

o Neplachov nebo Slavošovice)⁸ a zdá se, že se jednalo o ideální stav, který nárokoval klášter. V roce 1666 je již počet reálný.⁹ Odpovídá skladbě lokalit v soupisech klášterních poddaných, zachovaných od roku 1699.¹⁰

Počet obyvatel na statcích třeboňského kláštera v letech 1651–1755

1651	1152 osob (starších sedmi let) ¹¹
1699	2021 osob ¹²
1715	2226 osob
1735	2594 osob
1755	2558 osob

Do populačního přehledu náleží přirozeně i poddanské město Třeboň, které disponovalo určitým městským statkem. Kolem roku 1600 drželo na dvě desítky rybníků, dva dvory (jeden v blízkosti města, druhý v místě zvaném Na poušti – v dnešní lokalitě Majdalena) a užítky z některých okolních vsí, zejména ze vsi Libín. Podle berní ruly bylo město evidováno společně s celým stejnojmenným panstvím. Podle tereziánského katastru náležely k městu dvě části vsí Břilice a Libín a místo zvané Na hrádečku.¹³ Postrádáme údaje o počtu obyvatel tohoto rezidenčního města nejen ve sledovaném období, ale i později. Proto je nezbytné uchýlit se k jistému odhadu. Podle něho v roce 1590 žilo ve městě a na předměstí Třeboně asi 1000 osob.¹⁴ Podle stejného klíče lze doplnit, že Lomnice nad Lužnicí měla v té době asi 750 obyvatel, Veselí nad Lužnicí 630, Mezimostí 300 osob, Dolním Bukovsko 330 a Ledenice asi 340 osob. V roce 1841 žilo v Třeboni 3319 obyvatel.¹⁵

Celkový výčet majetkových struktur tvořících historické Třeboňsko doplňuje poddanské město Soběslav, ke kterému náleželo dvacet lokalit.¹⁶ I zde platí, že část sídliště nepatřila výhradně městu. Podle berní ruly zde žilo

8 Vs Třeboň, kniha 91 (st. sign. I A 6 G beta No. 5b).

9 Vs Třeboň, kniha 93 (st. sign. I A 6 G beta No. 5d).

10 Vs Třeboň, knižní archiv, registratura, černé signatury, I B 5AU Nr. 3.

11 *Bechyňsko* 3, s. 667–709.

12 Podle J. Kadlece, *Klášter*, s. 262.

13 Aleš Chalupa et al. (ed.), *Tereziánský katastr český*, svazek 1, Praha 1964, s. 152 (dále TK I).

14 Vs Třeboň, rkp. č. 79 (st. sign. I A 6 G beta N. 3 3g/2, rok 1589). Využil jsem koeficient, který pro sídliště tohoto typu formuloval Jaroslav Marek, *Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století*, Praha 1965; srv. i Tomáš Borovský, Jan Dvořák, Milan Řepa (ed.), *Mistra dělá zkratka. Studie a eseje Jaroslava Marka*, Brno 2016, zejm. s. 15–155.

15 *Lexikon*, s. 570.

16 K. Doskočil, *Berní rula 2. Popis Čech r. 1654*, Praha 1953, s. 103.

355 hospodářů, podle tereziánského katastru potom 146.¹⁷ V roce 1850 měla Soběslav 3491 obyvatel.¹⁸

+++

Pohled na mapu prozrazuje, že jednotlivé majetkové komplexy či soubory lokalit, včetně zázemí Třeboně, netvořily souvislá území, jež by byla vzájemně vymezena či ohraničena. Naopak, majetkové struktury doslova „prorůstaly“ jedna do druhé. Zejména klášterní vsi ležící na jih a jihozápad od Třeboně byly ze všech stran obklopeny lokalitami spravovanými ze zámku. Putoval-li například mladošovický rychtář ke klášternímu správci, musel se pohybovat po panství a patrně i po městské půdě, tedy mimo městské hradby. Každodenní existence těchto vsí neumožňovala dodržování formálních pravidel při přechodu z jednoho panství na druhé. Takto lidé, včetně členů správních aparátů uvedených panství, ve sledované době neuvažovali. Jednalo se tedy v podstatě o jeden hospodářský prostor.

Předpoklad dobře potvrzuje farní síť a lokality, které do ní patřily. Například farnost Mladošovice tvořily vedle stejnojmenné klášterní vesnice další vsi téže instituce, Hrachoviště a Petrovice. Kojákovice a Lhota ovšem spadaly pod zámecké panství. Rovněž do farnosti Suchdol nad Lužnicí patřily jak vsi náležející k zámku (Cep, Hrdlořezy, Jílovce, Kramolín), tak vesnice příslušející ke klášteru (Lipnice, Šalmanovice). V třeboňské farnosti se mohli dokonce setkávat farníci hned ze tří panství. Pod správu třeboňského panství náležely vsi Stará a Nová Hlína, Lužnice a část vsí Branná a Přeseka, klášterní vrchnost tu zastupovaly vsi Domanín, Majdalena, Spolí, Břilice a část Branné, části vsí Břilice a Přeseka zase spadaly pod městskou vrchnost. Samotná kombinace farního a klášterního kostela, jak tomu bylo v případě kostela sv. Jiljí v Třeboni, vedla k nejednomu konfliktu.¹⁹

Z těchto zjištění plyne vcelku jednoduchý závěr. Nic nebrání, abych v následujícím textu pracoval se souhrnným pojmem Třeboňsko, který v sobě spojuje uvedené vrchnostenské struktury; světské, církevní i městské. Nezapomínám přitom, že se jednalo z nemalé části o samostatné „právní“ instituce v různém stupni vzájemné závislosti. Jejich svébytnost a závislost jedné na druhé představuje samostatné téma, které by si žádalo subtilní právněhistorickou analýzu. Na tu mohu v tomto případě rezignovat s tvrzením, že šlo o různá právní prostředí s nejednou nečekanými, jindy zase obvyklými vazbami a vztahy.

¹⁷ TK I, s. 148.

¹⁸ *Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska*, Praha 2001, s. 509.

¹⁹ Srv. Jaroslav Kadlec, *Klášteř augustinánských kanovníků*, passim.

Naznačené a na první pohled složité socioprávní poměry hrály v každodenním životě daleko menší roli, než se jim někdy připisuje. Totéž platí o aplikaci různých normativů jako takových. Tím nechci říci, že by představovaly *okrajovou* skutečnost. V soudobých mezilidských vztazích se však zpravidla od norem nevycházelo.

1.2 STRATEGIE BĀDÁNÍ O TŘEBOŇSKÉM VENKOVU

Teoretická východiska vycházejí stejně jako praktické heuristické kroky, na kterých je založena tato práce, primárně z disponibilního archivního bohatství.²⁰ Zjednodušeně řečeno, struktura pramenů, jejich množství, šíře a výpovědní schopnost zásadním způsobem ovlivnily užité přístupy ke zpracování tématu. Je patrně banální pravdou, že čím bohatší je informační základna, tím méně složitá či teoreticky založená mohou být východiska bádání.

Problematika venkovské populace, rolnictva či poddaných je z širokého pohledu raného novověku téma velmi staré a po desetiletí frekventované, a sice jak na poli mezinárodního,²¹ tak českého bádání.²² Rovněž téma velkostatku je klasické, má dlouhou badatelskou tradici. Dodnes neztratilo schopnost přinášet nové, nejednou i nečekané výsledky.²³ Poněkud slabší je však badatelské zpracování vztahu města a venkovského zázemí.²⁴

Naproti tomu hojného zpracování se dočkaly peripetie třicetileté války a jejího regionálního působení, a sice přímo na sledovaném Třeboňsku.²⁵ Záběr lze rozšířit o další dílčí témata, například o interakci války a každodennosti, vliv přírodních katastrof na obyvatelstvo raného novověku, život na dluh v raně novověké společnosti,²⁶ zejména na venkově, význam obilovin pro raně novověkou venkovskou společnost... Výčet přirozeně není ani zdaleka vyčerpán.

20 Detailně viz 8. kapitolu této knihy.

21 Rainer Prass, *Grundzüge der Agrargeschichte, Bd 2: Vom Dreißigjährigen Krieg bis zum Beginn der Moderne (1650–1880)*, Köln-Weimar-Wien 2016.

22 Magdalena Beranová, Antonín Kubačák, *Dějiny zemědělství v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2010.

23 Bilanci přináší Jaroslav Čechura, *Krizový management barokní ekonomiky? Panství Třeboň a Hluboká nad Vltavou za prvních Schwarzenberků (1660–1720)*, Praha 2019.

24 Srv. Jan Lhoták, Šosovní vesnice města Sušice: možnost rekonstrukce pozemkového zázemí královského města. In: *Historická dílna. 8. sborník příspěvků přednesených v roce 2013*, Plzeň 2014, s. 13–61; týž, *Město Sušice a jeho poddaní: k úloze a významu vrchnostenskému hospodaření královských měst v raném novověku*, Praha a Sušice 2018.

25 Radek Fukala, *Konec zimního království a poslední ohniska odporu*, České Budějovice 2016; Jaroslav Čechura, *Dlouhá válka a proměny panství Třeboň (1618–1648)*, *Bohemiae Occidentalis Historica* 1, 2019, s. 29–46; číslo 1 a 2/2019 tohoto sborníku je věnováno třicetileté válce a jejím následkům.

26 Srv. Tereza Siglová, *Úvěr a zadlužení obyvatel městeček pardubického panství v 16. a 17. století*, Pardubice 2017.

+++

Životní příběhy třeboňských poddaných v 17. století se v mnoha ohledech nemálo odlišují od typologizovaných a zčásti deduktivně vytvořených modelů či po generace zakořeněných představ, jak by měl vypadat *standardizovaný venkovan* v raném novověku, a zejména v druhé polovině 17. století. Jak měl žít, chovat se, jaký byl jeho vztah k vrchnosti, jejím úředníkům a podobně.²⁷ Cesta k překonání tradičních stereotypů si vyžaduje nejedno zpřesnění badatelské strategie a přístupu ke studiu venkovské společnosti. Klasické poznávání venkova bývalo zpravidla orientováno právněhistoricky či moderněji sociálněhistoricky.²⁸ Snaha nahradit obě pojetí antropologickým pohledem také zvolna ústí do jistých jednostranností, neboť jí nejednou *chybí širší kontext* či zakotvení v každodenní realitě.

Soustředěnost na určité marginální skutečnosti může být vděčná, ale již vzhledem k tradici bádání je přece jen třeba sledovat jednotlivá venkovská témata komplexněji, aby nebyl příliš akcentován určitý rys běžné každodennosti, případně odchylného chování. Problémem nemalé řady takto ovlivněných studií je, že jsou orientovány centristicky, zjednodušeně řečeno shora dolů – z centra na periferii. Jedná se o pohled prizmatem vrchnosti a jejího správního aparátu.²⁹ Takový směr bádání měl přirozeně své historické opodstatnění, ale dlouhá desetiletí jeho uplatňování vedla v té či oné podobě až k *nepochopení života na venkově*.³⁰

Důvodem je předně petrifikace konceptu podřízeného, závislého, zaostalého, konzervativního venkova jako jakési báze někdejší společnosti.³¹ Na venkově žily v 18. století stále ještě nejméně čtyři pětiny obyvatel. Druhý důvod, kterým se ovšem objektivně vzdalujeme od tematiky, představovaly klíčové změny, jimiž venkov prošel ve 20. století. Tehdy zanikly poslední pře-

27 Např. Josef Grulich, Venkovan, in: Václav Bůžek, Pavel Král (ed.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 166–189; Týž, Venkovská žena v období raného novověku (16.–18. století), *Česko-slovenská ročenka*, 2001, s. 225–235.

28 Srv. Christine Fertig, *Familie, verwandtschaftliche Netzwerke und Klassenbildung im ländlichen Westfalen*, Stuttgart 2012.; srv. Otto Ulbricht, *Mikrogeschichte. Menschen und Konflikte in der Frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main 2009.

29 Kamil Krofta, *Dějiny selského stavu*, Praha 1949 (2. vyd.); srv. Josef Grulich, *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. až 18. století*, České Budějovice 2008; Pavel Matlas, *Shovívavá vrchnost a neukáznění poddaní. Hranice trestní disciplinace poddaného obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou v 17.–18. století*, Praha 2011.

30 Srv. Václav Bůžek a kol. (ed.), *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010, s. 402–456.

31 Jiný pohled naznačila Sheila Ogilvie, Zur ökonomischen Welt der Untertanen in Böhmen. Eine Fallstudie zur Herrschaft Frýdlant, in: Markus Cerman, Hermann Zeitlhofer (ed.), *Soziale Strukturen in Böhmen. Ein regionaler Vergleich von Wirtschaft und Gesellschaft in Gutsherrschaften, 16.–19. Jahrhundert*, Wien-München 2002, s. 145–173; k regionu srv. také Jaroslav Čechura, Žili snad na panství Frýdlant v 17. století lvi? K metodice studia velkostatkových struktur střední Evropy raného novověku, *Časopis Národního muzea* 168, 1999, s. 1–20.

žívající mechanismy tradiční společnosti a diskontinuitním způsobem (tzv. kolektivizací) je nahradily mechanismy nové. Takováto situace měla pochopitelně vliv i na bádání, které se stále více vzdalovalo od někdejších principů či sociální logiky života na venkově. Místo inspirativní procházky mezi jednotlivými statky či poli je nahradila spíše setrvačnost badatelské tradice.

Takzvané „dějiny zdola“ sledují perspektivu každodenního života obyčejného člověka, jak se odehrával v prostředí venkovských osad, vsí i samot, tedy v obyčejném světě nepriviligovaných lidí, ve svých obvyklých rytmech i v neobvyklých, nečekaných situacích.³² Základním úhlem poznání je chování jednotlivců, žen i mužů, zachycené prostřednictvím jejich činů, kontextu, ale i drobných stop, které zanechalo v minulých dějích. Ono chování se vyznačuje nekonečnou pestrostí a variabilitou, a to jak v rodině a v obci, v sociálních stejně jako v sexuálních interakcích, tak ve vztazích k církvi či k správnímu aparátu, případně k vrchnosti samé. Prostý člověk nebyl v minulosti jen bezejmenným *objektem dějin*, ale neméně také jejich *subjektem*, aktivním činitelem.³³ Velice důležitý je vztah dějin zdola právě ke konceptům každodennosti či k lidové kultuře.

Poznávání dějin zdola spočívá především v co nejkomplexnějším studiu široké dokumentace, přičemž proces sám se v podstatě neopírá o historiografické konstrukce. Pramenům byly a jsou často kladeny nové otázky.³⁴ Dějiny zdola nabízejí alternativní cestu, poskytují bázi pro bohatší poznání minulosti, ale i každodenního života, obohacují, stejně jako relativizují závěry sociálních, politických i vojenských dějin s cílem nabídnout co nejširší pochopení společnosti obyčejných, nepriviligovaných lidí. Přitom je nezbytné sledovat nejen skutečnosti logické, předpokládané či rutinní, ale rovněž neobvyklé, nečekané, nepředpokládané, ba dokonce kroky neočekávatelné. Právě ony mohou rovněž odhalit souvislosti i pozadí lidského jednání v 17. století. K takovýmto momentům každodenního života přirozeně nelze přijít žádnou sebe sofistikovanejší dedukcí *od zeleného stolu*, ale jen detailním studiem empirické dokumentace. Jak se mohlo například stát, že syn hospodáře, který spravoval pozemky velmi dobře více než čtyři dekády, nebyl schopen (případně ochoten) v práci pokračovat déle než dva tři roky? Namísto toho rezignoval, vzdal se hospodaření a spokojil se s podružským způsobem života.

32 Edward Palmer Thompson, *Making History: Writings on History and Culture*, London 1994; Jim Sharpe, *History from Below*, in: Peter Burke (ed.), *New Perspectives on Historical Writing*, Cambridge 2004 (2. vyd.), p. 24–41.

33 K aplikaci např. Barbara Gross, *Hexerei in Minden. Zur sozialen Logik von Hexereiverdächtigungen und Hexenprozessen (1584–1684)*, Münster 2009, s. 22–35, s. 284–315, s názvem „Prozesse von oben oder von unten“?

34 Srv. George Rudé, *Die Volksmassen in der Geschichte, England und Frankreich 1730–1848*, Frankfurt am Main 1979; srv. Frederick Krantz, *George Rudé and History from Below*, in: týž (ed.), *History from Below. Studies in Popular Protest and Popular Ideology*, Montreal 1985 (reprint London 1988), p. 3–9; Eric J. Hobsbawm, *History from Below – Some Reflections*, in: tamtéž, p. 13–27.

Důležité je rovněž vnímat, poznat a pochopit dokumentaci komplexně, tedy nikoli pouze pořizovat z ní izolované výpisy, poznámky, registry či všimnout si jen některých aspektů. Tím se může setřít původní dobový kontext a do minulých dějů se projektuje výkladová struktura, jež je determinována dnešní logikou poznání nebo možná přesněji představami o chování jednajících subjektů. Z tohoto důvodu volím řetězení jednotlivých co nejlépe zdokumentovaných činů či příběhů. Jejich chronologické seřazení odhaluje vývojové tendence toho kterého aspektu lidského chování. Naznačeným způsobem lze rekonstruovat nejen každodennost, ale také sociální poměry, vzájemné interakce mužů a žen, jejich vazby a vztahy k osobám výše postaveným, počínaje rychtářem ve vsi. A zase se nemuselo jednat o žádné železné pravidlo – nikterak ojediněle se nejevily případy, kdy se poddaný obrátil přímo na vrchního hejtmána či majitele panství.

Uvedeným postupem lze odhalit *sociální logiku* prostých venkovanů, jež se lišila od jednání maloměstského či městského obyvatelstva, a to i v rámci sledovaného panství. Takovou sociální logiku venkovanů ovlivňovala primárně jejich vzájemná interakce, která byla částečně určována (do jisté míry i determinována) principy agrárního cyklu. A teprve třetí „etáž“ představoval vztah k vrchnosti a jejím reprezentantům, včetně možnosti obrátit se písemně i na knížete. Uvedená patra či etáže fungovaly relativně samostatně, nezávisle na sobě. Lze totiž dokázat, že ani vztahy sedláků a čeledi nebyly dány jen majetkovými a sociálními rozdíly.

Je nezbytné je dále prohlubovat, vždyť někteří pacholci či děvečky byli selského původu, služba pro ně představovala jakýsi „učební poměr“.

„Sociální logika“³⁵ projevující se do značné míry nezávislým a samostatným jednáním a rozhodováním subjektů je také důvodem, proč lze v nejednom extrapolovaném vztahu mezi vládoucími a ovládanými odhalit i poněkud nečekané skutečnosti. Protikladné vrstvy či skupiny se nevyvíjely očekávaným způsobem ve stálých konfliktech a konfrontacích, nýbrž z větší části prakticky nezávisle na sobě. Tedy sedlák se svou rodinou a čeledí neustále nepřemýšlel, jak přelstít vrchnost či zda jsou jeho kroky slučitelné s názory vesnické samosprávy, správy panství nebo dokonce samotného knížete pána. Urozeného pána ostatně nemusel za svůj třeba i dlouhý život vůbec spatřit, natož s ním hovořit.

35 Alf Lüdtke, *Einleitung: Herrschaft und soziale Praxis*, in: *týž, Herrschaft als soziale Praxis. Historische und sozialanthropologische Studien*. Göttingen 1991, s. 9–63. Sr. Ursula Löffler, *Herrschaft als soziale Praxis zwischen Dorf und Obrigkeit*, in: Markus Meumann, Ralf Pröve (ed.), *Herrschaft eines dynamisch-kommunikatives Prozesses*, Münster 2004, s. 97–121; *táž, Dörfliche Amtsträger im Staatswerdungsprozess der Frühen Neuzeit. Die Vermittlung von Herrschaft auf dem Lande im Herzogtum Magdeburg. 17. und 18. Jahrhundert*, Münster 2005; Heinrich Kaak, *Eigenwillige Bauern, ehrgeizige Amtmänner, distanzierte Fürstliche Dorfherren: vermittelte Herrschaft im brandenburgischen Alt-Quilitz im 17. und 18. Jahrhundert*, Berlin 2010.